

УДК 321.32

Коломойцев М. М., секретар судового засідання
Київського районного суду м. Харькова

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям як інститут права соціального забезпечення

У статті з'ясовано зміст поняття «соціальна допомога», здійснено аналіз такої категорії як «малозабезпеченість», визначено ознаки малозабезпеченості як соціального ризику, при настанні якого малозабезпечені сім'ї мають право на отримання державної соціальної допомоги.

Ключові слова: соціальна допомога, соціальний ризик, малозабезпеченість, малозабезпечена сім'я, соціальне забезпечення.

В статтю вивчено содержание понятия «социальная помощь», осуществлен анализ такой категории как «малообеспеченность», определены признаки малообеспеченности как социального риска, при наступлении которого малообеспеченные семьи имеют право на получение государственной социальной помощи.

Ключевые слова: социальная помощь, риск, малообеспеченность, малообеспеченная семья, социальное обеспечение.

The paper clarified the concept of “social assistance”, carried out an analysis of such categories as “low income” are defined signs of poverty as a social risk in the occurrence of which low-income families are eligible for state social assistance.

Keywords: social assistance, risk, low-income, low-income family, social security.

Актуальність теми. З кожним днем в нашій країні збільшується кількість сімей, які втрачають останні джерела доходів: масові звільнення, невивплата зарплат і тотальне подорожчання товарів першої необхідності роблять свою справу. Крім того, прогнозується зростання кількості малозабезпечених сімей в 2,5 рази внаслідок підвищення житлово-комунальних тарифів. Тенденція спаду в економічному розвитку країни, значне погіршення соціального становища породжують негативні настрої суспільства, що, у свою чергу, ускладнює євроінтеграційні процеси. Вищезазначені проблеми зумовлюють необхідність удосконалення системи соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні. Важливим кроком на шляху до успішного вирішення даного завдання є ґрунтовне дослідження теоретико-правових засад державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Стан наукового дослідження. Серед відомих дослідників зазначеної проблеми можна виокремити таких вчених як: І.С. Андрієнко, А.Б. Борисов, Д.М. Дрозд, М.І. Іншин, Л.І. Лазор, С.М. Прилипко, В.А. Рудик, М.В. Сокол, В.Л. Стрепко, В.С. Тарасенко, І.Ю. Хомич, В.Ш. Шайхатдинов.

Метою даної статті є дослідження соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям як інституту права соціального забезпечення, здійснення аналізу поняття ризику малозабезпеченості, з'ясування ознак малозабезпеченості як соціального ризику.

Виклад основного матеріалу. Будь-який вид соціального забезпечення — це закріплена в нормах права форма забезпечення належного життєвого рівня громадян у випадках соціальних ризиків. Саме останні можуть бути основним системоутворюючим критерієм системи права соціального забезпечення, визначати коло якісно однорідних суспільних відносин, що регламентуються нормами цієї галузі права [1, с. 92]. Для подальшого вивчення правової природи інституту державної

соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям необхідно розкрити поняття «допомога», «державна соціальна допомога», «ризик малозабезпеченості» як підстава виникнення права на допомогу. Термін «допомога» в юридичній літературі розуміється як державні виплати, які призначаються громадянам щомісяця, періодично або одноразово в установлених законодавством випадках з метою компенсації втраченого заробітку або здійснення додаткової матеріальної допомоги [2, с. 188].

Законодавство України передбачає широке коло допомог, правове регулювання яких здійснюється за допомогою норм права соціального забезпечення. Найбільш ґрунтовне дослідження соціальних допомог здійснив вітчизняний вчений В.Л. Стрепоко. На його думку, допомоги за правом соціального забезпечення — це безповоротні грошові виплати, що надаються уповноваженими державою органами особам, які зазнали соціального ризику, з метою підтримання їхнього життєвого рівня за рахунок бюджетних та інших джерел соціального забезпечення [3, с. 5]. В. А. Рудик зробила висновок про багатозначність терміна «соціальна допомога» та визначила його зміст у вузькому та широкому розумінні. У вузькому значенні соціальна допомога — це грошова виплата, що надається фізичним особам у випадку настання соціального ризику. У широкому розумінні соціальна допомога є однією із організаційно-правових форм соціального захисту [4, с. 45]. Зокрема, у Великому економічному словнику соціальна допомога в широкому її розумінні визначається, як турбота держави, суспільства про громадян, які потребують допомоги, сприяння у зв'язку з віком, станом здоров'я, соціальним становищем, недостатньою забезпеченістю засобами існування. Соціальна допомога (соціальний захист, соціальне забезпечення) виявляється у вигляді пенсій, допомог, надання матеріальної допомоги, обслуговування хворих і престарілих, турботи про дітей тощо. В вузькому розумінні соціальна допомога представлена суто грошовою виплатою [5, с. 581].

Інші автори державну соціальну допомогу визначають як встановлене законодавством матеріальне забезпечення, яке надається громадянам за певних обставин та у визначених розмірах за рахунок Державного бюджету [1, с. 358]. На нашу думку, перше визначення більш повно розкриває зміст соціальної допомоги, оскільки в ньому зазначається про соціальні ризики як про підставу виникнення права на соціальну допомогу. Такі підстави визначають не тільки цільове призначення допомог, суб'єктивний склад їх одержувачів, а й тривалість їх виплати.

Необхідно зауважити, що система соціальних ризиків не є сталою, вона динамічно змінюється залежно від розвитку держави та проголошених нею цінностей. Сучасний перелік соціальних ризиків, що зумовлюють право особи на соціальне забезпечення, визнаний міжнародним співтовариством (Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Європейська соціальна хартія (1961), Конвенції Міжнародної організації праці) та закріплений у національному законодавстві (ст. 46 Конституції України та у галузевих законах). Система ризиків соціальних допомог є доволі розгалуженою, елементами якої становлять безробіття, часткове безробіття, тимчасова непрацездатність, вагітність та пологи, малозабезпеченість тощо. Усе це закріплені у законодавстві України підстави виникнення права на соціальні допомоги. Навіть звичайний перелік цих ризиків засвідчує їх змістовну відмінність.

Ринкова трансформація економічних відносин спричинила появу якісно нового соціального ризику, при настанні якого громадяни потребують підтримки суспільства, — малозабезпеченості. Визнання у законодавстві ризику малозабезпеченості ознаменувало певний якісний стрибок у системах соціального захисту. Насправді,

юридичне визнання права людини на соціальну допомогу по малозабезпеченості, незалежно від того, чи сплачувала особа попередньо внески на соціальне страхування, вимагало значних зусиль від людської спільноти і засвідчило високий ступінь людської свідомості, перемогу людської солідарності.

Малозабезпеченість як соціальний ризик визначає неспроможність особи чи сім'ї з огляду на об'єктивні чинники забезпечити власний дохід на рівні прожиткового рівня в державі. Малозабезпеченість є не страховим соціальним ризиком та забезпечується в системі державної соціальної підтримки. Необхідно зауважити, що визначення ризику малозабезпеченості ґрунтується на критерії адресності, який передбачає право на соціальну допомогу за умови настання соціального ризику, а також реальної потреби людини у соціальній підтримці. Адресна модель соціального розвитку передбачає переорієнтацію опікунської функції держави на підтримку найбільш незахищених громадян. Тому усі допомоги за правом соціального забезпечення, що надаються у зв'язку із настанням ризику малозабезпеченості, мають адресний характер, тобто надаються сім'ям, які характеризуються низьким рівнем життя [6, с. 200]. Так, відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» малозабезпеченою є сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї [7]. Для з'ясування сутності даного поняття необхідно проаналізувати його ознаки. Так, перша ознака полягає в тому, що малозабезпечена сім'я є спеціальним суб'єктом права на отримання соціальної допомоги. Тобто якщо порівнювати з іншими соціальними ризиками, то ризик малозабезпеченості поширюється не на окрему особу, а на сім'ю в цілому. Така особливість суб'єкта права щодо цього виду допомог зумовлена характером ризику малозабезпеченості та відповідає положенням Сімейного кодексу, який передбачає взаємні зобов'язання подружжя щодо власного утримання, а також утримання дітей. Законодавець не допускає ситуації, коли хтось з подружжя малозабезпечена особа, а інша — навпаки. Малозабезпеченою може бути сім'я загалом [8, с. 310].

Наступною ознакою поняття малозабезпечена сім'я є її матеріальний стан або фактична забезпеченість сім'ї. Малозабезпеченість є таким станом сім'ї, коли остання не може задовольнити свої потреби в одязі, харчуванні та інших засобах існування. Сьогодні в Україні значна кількість сімей мають низький рівень доходів та відповідно знаходяться на межі бідності. Особливо це стосується сімей з дітьми. Деякі автори замість поняття малозабезпеченість вживають «бідність». Зокрема І.С. Андрієнко доводить, що принципові розбіжності тут відсутні. Адаже термінами «малозабезпеченість» та «бідність» позначають один і той самий стан матеріальної незахищеності особи, коли в останньої відсутні засоби до існування і вона об'єктивно потребує соціального забезпечення. У теорії права терміни, що ними позначають незадовільний стан матеріального забезпечення особи визначають як малозабезпеченість, а вчені-економісти та соціологи подають як бідність [9, с. 7].

Для оцінки бідності у законодавчих актах України застосовуються такі поняття: «межа бідності», «межа крайньої бідності», «межа абсолютної бідності». Межа абсолютної бідності визначається за критерієм прожиткового мінімуму [10]. Виходячи із розміру прожиткового мінімуму та купівельної спроможності осіб, чий дохід не перевищує встановленого державою базового стандарту, матеріальний стан таких сімей більш повно розкриває категорія «абсолютна бідність». Проте у законодавстві все ж таки варто вживати категорію «малозабезпеченість», оскільки дане поняття є

більш коректним для характеристики матеріально незахищених осіб та визначення їх статусу в суспільстві [11, с. 116].

Причини внаслідок яких сім'я стає матеріально незахищеною носять об'єктивний характер, тобто не залежать від волі людини. Це певні складні життєві обставини, які визнаються суспільством поважними. До таких обставин можна віднести інвалідність, похилий вік членів сімей, соціальний (сімейний) стан допомоогодержувачів (багатодітні сім'ї) тощо. У таких випадках існує реальна потреба сім'ї у соціальній допомозі. Окрім грошової допомоги малозабезпечені сім'ї мають ряд інших гарантій забезпечення належного рівня свого життя, до них можемо віднести пільги, компенсації тощо. Наприклад, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 06.07.1992 № 374 «Про плату за навчання у державних школах естетичного виховання дітей» [12] батьки звільняються від сплати за навчання у яких розмір коштів, що припадають на одного члена сім'ї на місяць, не перевищує розміру мінімальної заробітної плати, діти з сімей, які отримують допомогу згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», забезпечуються безкоштовними обідами в загальноосвітніх учбових закладах відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 19.06.2002 № 856 «Про організацію харчування окремих категорій учнів в загальноосвітніх учбових закладах» [13], отримання субсидії на відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг тощо. Також встановлюються додаткові соціальні гарантії для малозабезпечених сімей з хворими дітьми та з дітьми першого і другого року життя, до яких належать компенсаційні виплати в разі направлення їх на консультацію чи лікування до державних спеціалізованих медичних закладів України для покриття витрат на проїзд хворої дитини та одного із батьків або іншої особи, яка її супроводжує, залізничним, водним, міжміським автомобільним транспортом, безкоштовний відпуск молочних, сухих, консервованих та інших спеціальних продуктів дитячого харчування, донорського молока для дітей першого й другого року життя із малозабезпечених сімей [14].

Висновки. Таким чином під інститутом державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у широкому її розумінні слід розуміти систему норм, які передбачають право на отримання грошових виплат (допомог), компенсацій, соціальних пільг для сімей, які зазнали ризику малозабезпеченості та їх дітей, та встановлюють умови та порядок їх надання, з метою підтримання життєвого рівня малозабезпеченої сім'ї за рахунок бюджетних джерел соціального забезпечення. Особливістю таких допомог, соціальних пільг і компенсацій є те, що вони надаються найбільш вразливим сім'ям, які кочне на них потребують та мають адресний характер.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Іншин М.І., Лазор Л.І., Прилипко С.М. та ін. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / За заг. ред. С.М. Прилипка, О.М. Ярошенка. — Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. — 434 с.
2. Шайхатдинов В.Ш. Право социального обеспечения Российской Федерации: Учебное пособие. — Екатеринбург, 1996. — 251 с.
3. Стрепко В. Л. Правові засади регулювання соціальних допомог в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Стрепко Володимир Любомирович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2007. - 16 с.
4. Рудик В. А. Зміст поняття «соціальна допомога» в теорії та законодавстві / В. Рудик // Юридична Україна. — 2011. — №11. — С.43-46.
5. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. — М.: Книжный мир, 2003. — 895 с.
6. Стрепко В. Л. Про універсальність та адресність допомог за правом соціального забезпечення /

- В. Л. Стрепо // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2009. — Випуск 48. — С. 197 — 202.
7. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.09.2000 № 1768-III // Відомості Верховної Ради України, 2000 р., № 35, ст. 290.
8. Стрепо В. Л. Щодо визначення ризиків допомог за правом соціального забезпечення / В. Л. Стрепо // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2004. — Випуск 40. — С. 307 — 312.
9. Андрієнко І. С. Правове регулювання державних соціальних допомог малозабезпеченим особам в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Андрієнко Ірина Святославівна ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Л., 2010. - 16 с.
10. Методика комплексної оцінки бідності : Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 08.10.2012 № 629/1105/1059/408/612 / / Офіційний вісник України. — 2012. — № 84. — Ст. 3412.
11. Сокол М. В. Малозабезпеченість як один із юридичних фактів виникнення відносин по соціальній допомозі / М. В. Сокол // Юрист України. — 2013. — №2(23). — С.115-118.
12. Про плату за навчання у державних школах естетичного виховання дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.07.1992 № 374. - [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/374-92-%D0%BF>
13. Про організацію харчування окремих категорій учнів в загальноосвітніх учбових закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2002 № 856. - [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/856-2002-%D0%BF>
14. Про додаткові соціальні гарантії для малозабезпечених сімей з хворими дітьми та з дітьми першого і другого року життя: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.1994 № 66. - [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/66-94-%D0%BF/conv>

УДК 342.9

Бітов А. І., голова Апеляційного адміністративного суду Одеської області

Підстави для скасування рішення адміністративного суду першої інстанції і ухвалення нового рішення

Досліджено законодавчий механізм скасування рішення суду першої інстанції і ухвалення нового рішення в адміністративному судочинстві. Проаналізовано теорію права та судову практику в інтерпретації загальних рис та специфічних особливостей вищезазначеного механізму. Останнє критично залучено та проаналізовано в рамках даного дослідження.

Ключові слова: апеляційний суд, адміністративне судочинство, адміністративне оскарження, скасування рішення суду, ухвалення нового рішення, позов.

Исследован законодательный механизм отмены решения суда первой инстанции и принятия нового решения в административном судопроизводстве. Проанализирована теория права и судебная практика в интерпретации общих черт и специфических особенностей вышеупомянутого механизма. Последнее критически привлечено и проанализировано в рамках данного исследования.

Ключевые слова: апелляционный суд, административное судопроизводство, административное обжалование, отмены решения суда, принятие нового решения, иск.